

A kassai téglagyár borzalmi ösztönözték a budapesti embermentést ^[1]

„A napokban megnéztük Gézával a téglagyárat, ahová 6000 zsidó van tömörítve. Mondhatom, apokaliptikus látvány!!! Több óriási, téglából épült hodályból áll, összes ablakok kitorve, egyik oldalán fala sincs és legnagyobb részt földön fekszenek. Így lett „zsidótlanítva” Kassa és környéke. Szekereken szállították akkor még mindig őket. Egy hét alatt azonban elszállítják őket ismeretlen helyre.”

Bevezető

A magyar lakosság vézskorszakban tanúsított magatartását és a holokauszthoz való viszonyát leegyszerűsítve a kollaboráció-közöny-embermentés hármásával lehet leírni. Közülük azonban nem az utóbbi kategóriába sorolhatók alkották a legnagyobb csoportot. A két világháború között felerősödő antiszemita propagandakampány megtette a hatását, így sokan a zsidóságot kezdték okolni az ország minden bajáért. A szerencsétlen kiválasztottak gettóba terelésével, majd deportálásával szemben tanúsított közöny oka lehetett a megfélemlítettség, a megüresedett egzisztenciák megszerzésére irányuló törekvés, vagy éppen a szélsőjobboldali eszmékkel való rokonszenvezés.

Ennek ellenére szép számmal tudunk olyan személyekről, akik példamutató tetteikkel kiemelkedtek az egykori szomszédok, barátok, vagy éppen munkaadók meghurcoltatását tétlen végignéző többség sorából. A diplomáciai és egyházi embermentés mellett kevésbé kutatottak és egyben nehezebben is feltárhatók a civil lakosság részéről érkező kísérletek az üldözöttek megsegítésére. *Eva Fogelman* - aki maga is egy Világ Igaza által megmentett holokauszt-túlélő lánya - modellje szerint háromféle mentési stratégia mutatható ki Magyarországon: a magyar honvédségben szolgáló munkaszolgálatosok segítése, a vidéki zsidók mentése az 1944. tavaszi-nyári deportálások idején, valamint a budapesti zsidók támogatása 1944. június közepétől, azaz a csillagos házak létrehozásától a nyilas korszak végéig.

Leszámítva a vidéki gettóba gyűjtött zsidók megmentésére tett néhány kísérletet, a keresztény mentőakciók jobbra a fővárosra korlátozódtak. Több mint nyolcszáz magyar állampolgár kapott *Világ Igaza* kitüntetést 2013 januárjáig (ettől a mentők száma sokkal több lehetett), a róluk szóló kötet bevezetőjében olvasható, hogy a mentőknek csupán 15%-a tevékenykedett vidéken a tömeges deportálások alatt, 85%-uk Budapesten vagy Magyarországon különböző vidékein a nyilas korszakban mentett, illetve a keleti fronton a munkaszolgálatosokat segítette. Ha az adatok ma már nem is teljesen pontosak és naprakészek, az arányokat jól kifejezik. Ennek hátterében többek között az áll, hogy a vidéki gettósítás és deportálás gyorsan lezajlott, és az embereknek arról sem voltak közeli információik, hová szállítják és milyen célból a falak közé zárt ezeket. Emellett a zsidótörvények súlyosan büntették azt, aki zsidó személyt, vagy annak vagyonát rejtette. Egy nagyvárosban viszont jóval kedvezőbbek voltak a bújtatás és a bujkálás lehetőségei, mint a kisebb településeken, ahol szinte mindenki ismert mindenkit. Nemcsak a mentési esetek száma, hanem azok jellege is más volt Budapesten és azon kívül: a nagyarányú vidéki deportálások alatt a zsidókat általában rövid időre elbújatták majd külföldre csempészték, a Szálasi-időszakban viszont a zsidókat legtöbbször a mentő személy lakásán bújatták el, gyakran hamis papírokkal.

A legtöbb egyéni zsidómentési akció a Szálasi-korszakban Budapesten a túlélők és a bújtatók korábbi ismeretségén alapult, aztán a közvetlen ismerősök további ismerősöket, családtagokat hoztak, így megtöbbszöröződött a mentettek száma. Gyakran előzte meg a mentést önmentés, például az elhurcolt személy megszökött a munkásszázadból, vagy éppen a halálmenetből, majd ezután kért segítséget. Csaknem minden esetben elmondható, hogy maga a mentő is kapott támogatást másoktól, akik figyelmeztették a közelgő veszélyre, esetleg szemet hunytak és nem jelentették fel, vagy akik tevékenyen is részt vettek a menekítésben.

Sokszor egész családok, baráti társaságok, vagy akár ismeretlenek ad hoc összeverődött csoportjai fogtak össze rövidebb-hosszabb időre. Akiben megvolt a szándék és a kellő bátorság, az többféleképpen is enyhíthette az üldözöttek kínjait, erre lehetőség nyílt a bújtatásban, az igazoló dokumentum megszerzésében, az élelmiszercsempészésben, vagy éppen az üzenetátvitelben, levélküldésben. Az ilyenfajta törekvések elszigeteltek maradtak, alulról jövő, nagyobb összefogás nem bontakozott ki.

Az itt közölt levél szerzője 1944 őszén úgy döntött, a segítő kezet nyújtók kisebb csoportjába kíván tartozni. *Hangay Ilona* személyes motivációját nagyban megerősíthette az a tapasztalat, amelyet fél évvel korábban Kassán szerzett. Férjével, *Boross Gézával* budapesti lakosok voltak, de a visszacsatolt felvidéki városban is fenntartottak egy lakást, mivel Géza ezredesi rendfokozatban a kassai VIII. hadtest légvédelmi tüzérparancsnokaként teljesített katonai szolgálatot. 1944. április 3-án a bombázások miatt a fővárosból Kassára költöztek. Az Ilona és édesanyja közötti, ezekben a hetekben zajló levélváltás április 30-án kelt üzenete - amellyel, hogy jól érzékelteti a háborús viszonyok közepette uralkodó egyre nagyobb bizonytalanságot és tanácstalanságot - a kassai téglagyárbéli állapotokról és az itt összezsúfolt zsidóság helyzetéről számol be.

Kárpátalján és Északkelet-Magyarországon 13 nagyobb gettó- és bevagonírozási központot alakítottak ki. Ezek közül az egyik Kassán jött létre, itt élt az egyik legnagyobb magyar zsidó közösség. A helybéli és a környék településeiről összegyűjtött zsidóságot egyrészt a városon belül kijelölt gettóban, majd két külvárosi téglagyárban helyezték el. A vonatkozó rendelet 1944. április 27-ig Abaúj-Torna vármegyéből 4006, Kassa város területéről pedig 7833 főt érintett.

A gettót a három fő, leginkább zsidók által lakott Zrínyi, Luzsenszky és Pogány utcákban állították fel, a kijelölt területet a helybéli zsidó ács, Grünwald irányítása alatt fallal vették körül. Összesen mintegy 2000 főnyi zsidó került a városi gettóba, amelyet parancsnokként *Csatáry László* rendőrfogalmazó igazgatott. Emellett a szomszéd községekből ideszállított és sok helybéli személyt a Jakab Péter téglá-, kályha- és terracotta-gyárba irányítottak, amely Kassa ún. Tábor kerületének dombos részén, a Szepsi út két oldalán állt. A téglagyár területén se emberek által lakható épületek, se WC, se ivóvíz nem volt. Az ide hurcoltaknak a fellelhető anyagokból kellett alvásra alkalmas helyet építeniük. A téglagyárt megjárta szerint mindennaposak voltak a verések a tábor területén. Innen, valamint a gettóból is szinte lehetetlen volt megszökni, az erre sikertelen kísérletet tett 17 éves Gizi nevű lányt azonnal kivégezték, és holttestét közszemlére bocsájtották, elriasztván azokat, akik hasonló tervekét szöttek volna titokban.

Mivel Kassa vasúti csomópont volt, az Auschwitzba deportálandó szerelvények áthaladtak a városon, így kézenfekvő volt az itt összegyűjtötteket elsőként elszállítani az országból. A transzportok május 15-én, 19-én és 25-én és június 2-án indultak. A háború után kiderült, mintegy 800 személyt Kassáról egyenesen a gázkamrákba vittek, a különböző táborokból mintegy 450-en tértek vissza.

Visszatérve a közölt forrásokhoz, a történet folytatásához tartozik, hogy Ilona férjével 1944 késő őszen a közeledő front miatt ismét a költözés mellett döntött, a nagyszülőknél húzták meg magukat, bízva abban, az együttlakás megkönnyíti majd a rájuk váró nehéz napokat. Az ország zsidótlanításának kassai példájával szembesült asszony megüresedett, Budafoki utcai lakásukba - férje tudtával és teljes támogatásával - egy zsidó házaspárt fogadott be és részükre némi élelmiszert is hátrahagyott.

Fogelman öt kategóriát állított fel, melyekbe az embermentőket a motivációik alapján sorolta. Az első csoportot azok alkották szerinte, akik morális indíttatásból cselekedtek. A filozofikus szoros, meghatározó kapcsolatot alakítottak ki egy zsidó személlyel. A hivatásuknak elkötelezettek élethivatásul olyan szakmát választottak, amelynek alapvetően mások megsegítése volt az egyik legfontosabb célja, tipikus példái ennek az orvosok, a szociális területen dolgozók, és ide tartoznak ez esetben a diplomaták is. A szervezett mentők valamilyen szervezet, csoport, hálózat tagjaként segítettek, általában a náci és szövetségeseik elkötelezett ellenségei voltak, és a zsidómentő akciókat egyfajta náciellenes szabatázként fogták fel. Végül pedig a kiskorú mentők a zsidómentők azon különleges csoportját alkották, akik szüleik kérésére vettek részt bizonyos akciók végrehajtásában, amelyről a felnőttek úgy gondolták, hogy egy gyerek kisebb feltűnést kelte, nagyobb sikerrel tud véghezvinni.

Valószínűleg Ilona előzőleg ismerhette a befogadott házaspárt, a fenti csoportok közül pedig abba tartozik, melynek tagjai emberi jóérzésből cselekedtek, ezt támasztja alá levele is, amelyben az általa ismeretlen, kassai zsidók sorsa váltott ki belőle sajnálatot és mély együttérzést.

Végezetül szólnunk kell egy további levélről is, amelyet szintén a Boross család irattárában őriztek meg. Az 1945 márciusában papírra vetett sorok a mentett személyektől származnak és hálájuk kifejezése céljából íródtak. Ebből pedig egyértelműen kiderül, az akció sikeresnek bizonyult, és a házaspár túlélte a vérszörnyűségeket.

Képek: <http://holokausztaldozatai.kormany.hu/> [2]

Források:

Boross Gézáné levele édesanyjának

Kassa, 1944. április 30.

Édes Anyukám!

Levelét megkaptam. Kissé megkésve válaszolok, de hát úgy látszik, ez már szokásommá vált, ezért ne is aggódjon, ha ez a jövőben is előfordul.

Még én sem tudtam dönteni, hogy a jövőben mit csináljunk. Egyelőre a várakozás álláspontjára kell helyezkednie, meg kell várni, hogy az események hogyan alakulnak. Az volna a legjobb, ha holnap arra ébredhetnénk, hogy nincs semmi baj és megszokott kényelmes lakásunkban találhatnánk magunkat. Sajnos a reális valóság ezzel szemben egészen más!

Csak meg vagyunk lassacskán. Gézu nagyon jól néz ki, azt hiszem, meg is nőtt kissé. Csak egész nap ezekkel az undok kölykökkel van. Megtanult rendes, normál nagyságú biciklin biciklizni, persze most nagyon boldog és egy bicikliről álmodozik - persze az most olyan drága, hogy arról szó sem lehet. Sokszor aggódom, mert ezek a fránya német autók olyan veszettül rohagnak az utcán. Főleg a Géza fejedelem uccán bicikliznek, ott azért nincs olyan nagy forgalom.

A napokban megnéztük Gézával a téglagyárat, ahová 6000 zsidó van tömörítve. Mondhatom, apokaliptikus látvány!!! Több óriási, téglából épült hodályból áll, összes ablakok kitorve, egyik oldalán fala sincs és legnagyobb részt földön fekszenek. Így lett „zsidótlanítva” Kassa és környéke. Szekereken szállították akkor még mindig őket. Egy hét alatt azonban elszállítják őket ismeretlen helyre.

Azt gondolom, hogy mégis csak jobb lenne, ha Gézu nyári ruháit és az én kosztümömet elküldenék. Ha küldik, úgy Géza címére küldjék és nagyobb értéket írjanak rá, mert pótolhatatlan lenne, ha bármi is elvesznék. Talán meg kellene érdeklődni, mi módon kellene feladni, hogy el ne vesszék!?

Mindenkit sokszor csókolok.

Sok-sok kézcsókot küld

Inci

Jelzet: Boross Gézáné sz. Hangay Ilona válaszelevele, melyet édesanyjának dr. Horváth Lajosnének írt. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény, 2013.100.7.1.

Fenyő József és nejeének levele Boross Gézánének

1945. III/2. Szombat

Méltóságos Asszonyom,

Őszinte sajnálattal hallottam tegnap este Méltóságod gyengélkedéséről, amelyhez tiszteletteljes szimpátiával én is láb fájással ágyban fekvőleg csatlakozva - javulást kívánok.

Ezért Méltóságodékat nem inkommodálódó, ezúton fejezem ki ismételt őszinte köszönetünket azért a [hiányzó szöveg] emberi s áldozatos segítő magatartásért, amelyet velünk szemben tanúsítani méltóztattak. Legfőbb vágyunk lesz ezt mielőbb viszonzni, és boldogok lennénk, ha szerény, de készséges szolgálatunkat bármely téren Méltóságodék szintén igénybe vennék. Egyben mély tisztelettel kérjük, hogy Lilla húgom - borzalmas helyzetében - Méltóságodnak korábbi kegyes, spontán s akkor általa igénybe - vett felajánlására visszatérő kérését meg nem történtnek venni méltóztassék.

Mikor Méltóságodéktól őszinte, szerényen ragaszkodó szeretettel és köszönettel búcsúzunk, maradunk megkülönböztetett tisztelettel [hiányzó szöveg] jókívánságokkal.

Igazán hálás tisztelettel:

Fenyő József

Jelzet: Fenyő József és nejeének levele, melyet jóttevőjüknek, Boross Gézánének írtak. Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény, 2013.100.8

Kiadás: 13. évfolyam (2013) 4. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/kuriozumok/a_kassai_teglagyar_borzalmaj_osztonoztek_a_budapesti_embermentest.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/kuriozumok/a_kassai_teglagyar_borzalmaj_osztonoztek_a_budapesti_embermentest.html

[2] <http://holokausztaldozatai.kormany.hu/>